

LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (2002): *Diccionari de formació de paraules*. Barcelona: Edicions 62. 432 p.

El *Diccionari de formació de paraules* de Lluís López del Castillo és el primer diccionari morfològic que té la llengua catalana.¹

El propòsit fonamental del *Diccionari de formació de paraules*, tot i que no explicitat per l'autor ni en el *Pròleg* ni en *l'Estructura de l'obra*, és de presentar els elements sobre els quals es basen els mecanismes que fan servir espontàniament els parlants del català per enriquir el cabal lèxic de la llengua. Allò que conté el diccionari són les peces que es fan servir en aquests processos, no la descripció dels processos, que es pot deduir de l'anàlisi del material que el diccionari ofereix.

L'obra està estructurada en diverses parts. En primer lloc hi ha un *pròleg*, en el qual l'autor presenta dos dels mecanismes bàsics de la formació de paraules: la derivació i la composició. A continuació hi ha una part dedicada a explicar el contingut i l'estructura de l'obra, seguida per un breu apartat de les abreviatures emprades i la bibliografia (sobre les obres de la qual no s'explicita si són de consulta o han constituït les fonts del recull). Ve a continuació el cos del diccionari pròpiament dit, format per 2.103 entrades, de les quals 965 es presenten en forma d'article, 1.016 són entrades d'afixos dels quals l'autor diu que «són de baixa productivitat i/o d'elevada especialització», i 122 són crides i referències exigides per l'ordre alfabètic. L'obra es tanca amb un annex (la llista dels compostos que no figuren en el cos del diccionari perquè els seus components tenen poca productivitat) i dos índexs: l'índex de totes les entrades, ordenades alfabèticament, i l'índex de les estructures de composició, sota de cada una de les quals hi figuren tots els exemples de l'obra que presenten l'estructura corresponent.

Abans de qualsevol altre comentari, hem de donar una molt cordial benvinguda a aquest nou diccionari, perquè tot el que d'entrada suposi enriquir el catàleg dels diccionaris catalans amb obres que no repeteixen els mateixos tipus que hi ha al mercat, com és tan freqüent, contribueix a normalitzar el treball sobre la llengua. I aquesta obra és una novetat molt interessant en el panorama del català, segurament inspirada per les necessitats de disposar de material docent que López del Castillo deu haver trobat a faltar al llarg dels anys de dedicació a l'ensenyament de la llengua catalana.

Un diccionari d'aquestes característiques és molt útil per a l'ensenyament de la llengua, i també de la lingüística. D'entrada serveix perquè els docents disposin de materials per il·lustrar moltes de les nocions lingüístiques que expliquen als seus alumnes, però també serveix perquè els estudiants aprenguin a fer generalitzacions lingüístiques a partir de l'anàlisi dels casos que el llibre aporta. En aquest diccionari hi trobem un pou molt ric d'exemples de tota mena, convenientment classificats i, en una bona part dels casos, explicats.

Nocions com la de regla morfològica o lèxica, la de procés de formació de paraules o la de restricció sobre una condició morfològica, lèxica, sintàctica o semàntica poden explicar-se perfectament a partir dels materials que ofereix el diccionari. Diguem, doncs, que aquesta obra de López del Castillo és una eina molt útil per als professors i professores de llengua catalana i també per als qui ensenyen la lingüística general, i és a més un material en el qual els estudiants poden observar-hi i aprendre-hi activament una bona part dels mecanismes que tots els parlants fem servir per construir noves unitats del lèxic.

Comentarem a continuació alguns dels aspectes de l'obra, començant per la part més important, la del diccionari mateix.

Com diu Lluís López del Castillo en l'apartat dedicat a presentar-ne l'estructura, les entrades d'aquest diccionari són de tipus divers i a cada tipus li correspon un tractament diferent. I com que no es tracta d'un diccionari de paraules ja fetes, sinó de les unitats que serveixen per formar-ne de

1. El *Diccionari Manual de la llengua catalana*, editat per Edhasa el 1981 (2ª edició revisada i ampliada per Josep Maria Farré, Barcelona: Edhasa, 1983), és el diccionari de la llengua catalana que més s'acosta a un diccionari morfològic. Tot i així, no és, ni pretén ser-ho, un diccionari de formació de mots.

noves, no hi trobarem les paraules que inclou un diccionari general, sinó només aquelles que fan de peces per construir nous mots a través de dos mecanismes lèxics: la derivació i la composició.

D'entrada hi observem tres classes d'entrades:

- paraules, o —dit com ho diu López del Castillo— lexemes, que formen part dels mots compostos inclosos com a exemples dels articles (incloent-hi aquí els lexemes dels compostos sintagmàtics, però només dels que ocupen la posició de nucli),
- morfemes afixals (prefixos i sufixos), que annexats a bases lèxiques de la llengua (bases que en aquest cas no figuren necessàriament al diccionari, a no ser que formin part d'un compost sintètic), serveixen per formar molts derivats, i
- formants grecollatins, que intervenen en la formació dels compostos cultes.

Els lexemes no es presenten en la seva condició de lexemes de la llengua susceptibles de ser usats autònomament, sinó només com a components de mots compostos. Per això s'indiquen les variants gràfiques quan en tenen (per exemple **obre-** [obri-]). I això explica també que una unitat com **peix** estigui representada per l'entrada **peix [-peix]**, per indicar que dona lloc a formacions compostes sintagmàtiques com *peix espasa*, *peix serra* o *barra de peix*, en les quals *peix* té una autonomia gràfica com a unitat lèxica, però també que descriu casos com *girapeix* o *malvapeix*, en què *peix* hi apareix lligat a la composició sintètica.

Les entrades corresponents als afixos, amb les seves variants gràfiques, són les que presenten més informació, de vegades són fins i tot breus manuals de lexicologia. De cada afix s'indica la funció que fa en la formació de paraules, s'estructuren les funcions d'acord amb les característiques de les bases a les quals s'annexen i, dins de cada cas, s'explicita el significat que aporten a les noves formacions, moltes vegades en forma de repertori semàntic seguit d'exemples, i, quan es dona el cas, es fan remissions a d'altres afixos en l'entrada dels quals apareixen. Cfr. **-at + -era**.

Finalment, les entrades corresponents als formants cultes, tant si es tracta de prefixos com de lexemes grecollatins, es presenten amb les variants corresponents (per exemple, **odonto-** [odont-, -odont, -odòncia]). Se n'indica la funció que fan en les formacions i es donen tots els casos recollits en les fonts i presentats en forma d'exemples. En els casos en què un formant és utilitzat en diversos àmbits temàtics, s'indiquen aquests àmbits amb els exemples corresponents.

Vegem a continuació una mostra d'entrades:

pi [pins]

Primer o segon membre de composició (V+OD, N+Cn); forma noms i predicatius:

PREDICATIUS: arrencapins, escorxapins [ofici], pixapins, saltapins, trencapins

ESPÈCIES DE PINS: pi americà, pi blanc, pi cembra, pi d'Àustria, pi de Canàries, pi excels, pi insigne, pi negre, pi pinyer, pi rígid, pi roig

-oi (-oia); -oi/-oia

Sufix diminutiu-afectiu que forma adjectius i noms derivats d'altres adjectius i noms (i de verbs). És d'ús limitat i avui dia força afectat en la major part dels casos, fora d'alguna lexicalització com *jugaroi* (lèxic bàsic a Eivissa):

alegrois, bonicoi, caminói, frescoi, galindoi, mansoi, mansoia, manyagoi, manyagoia, micoia, nassoi, ninoi, ninoia, petitoi, petitoia, tristoí, tristoia, xicoi

LEXICALITZATS: alzinói, alzinóia, bordoi, jugaroi, martgaridoia, miroia, paloia, tiroia, tremoloia

piro- [pir-, pireto-]

Primer membre de composició (N+Cn), productiu; fa referència al «foc», al «sol» (energia radiant), a la «calor», a la «febre» i forma noms i adjectius. Els neologismes representen el 60% del repertori d'ús, del qual el 35% no incorporat encara al diccionari oficial:

ART: pirogravar, piroravat
 BOTÀNICA: piròfil, piròfit, pirofitisme
 ELECTROTÈCNIA: piroelèctric, piroelectricitat
 ESOTERISME, RELIGIÓ: piromància, piromàntic
 FÍSICA, QUÍMICA: *pirogènesi, *pirogènic, pirognòsia, pirognòsic, piròlisi, piromagnètic, piromagnetisme, piroscòpic
 LLEURE: piromusical (espectacle piromusical), pirotècnia, pirotècnic
 MEDICINA: pirogen, piroteràpia, pirogen, *pirogènic, piròman, piromania
 METEOROLOGIA: piranòmetre, pirheliòmetre, pirogèmetre, piroheliòmetre
 PETROGRAFIA: piroclast, piroclàstic, pirometamorfisme
 TECNOLOGIES DIVERSES: piroconversió, piròmetre, pirometria, piròstat
 GENÈRICS: piròfan, piròfag
 ALTRES: *pirogènesi [geol], piròscaf [nav]

Marquem * els casos de polisèmia.

La utilitat del *Diccionari de formació de paraules* de Lluís López del Castillo, ben presentat i fàcil de consultar, és palesa. Hi ha, no obstant això, alguns comentaris que voldríem fer-hi amb el propòsit de suggerir millores en les pròximes edicions, si l'autor les considera adequades.

En primer lloc, potser s'hauria hagut d'explicar el procés de treball del diccionari. Si l'autor ho hagués fet, hauria donat més informació sobre l'abast de cada element que s'hi inclou.

Intentarem explicar-ho: Partim de la base que aquest no és un diccionari de paraules, sinó de constituents (lèxics o morfològics) de paraules, que es proposa presentar els casos més representatius de dos dels mecanismes de formació de noves unitats lèxiques: la derivació i la composició. No hi ha dubte que el diccionari respon perfectament a aquest objectiu. Però, tot i així, no dóna cap informació que permeti valorar la representativitat dels casos presentats, i encara menys la productivitat dels elements que figuren com a entrades lèxiques.

Només dos exemples: els sufixos **-ble**, **-da** i **-ec** tenen un abast ben diferent, i en canvi es presenten de manera idèntica, sense cap informació que indiqui la freqüència d'ús tan diferent que se'n fa. El sufix **-ble** serveix per formar adjectius deverbals i és realment productiu, com es pot veure en els reculls de neologismes de l'Observatori de Neologia; el sufix **-eda** serveix per descriure una colla de noms col·lectius (el diccionari dóna 51 exemples incloses les variants), però no es pot dir que sigui actualment i espontàniament productiu, perquè ho és molt poc en la formació de neologismes; finalment, el sufix **-ec** no ha estat mai productiu (el diccionari només en dóna cinc exemples).

El mateix succeeix amb els formants cultes: el formant **eco-** és d'una gran productivitat avui dia, però el formant **-cli**, que indica «inclinació», del qual només hi ha un exemple, pràcticament no el coneix cap parlant a no ser que sigui expert en geologia. I en canvi tots els casos que acabo d'esmentar estan presentats de la mateixa manera.

No hi ha dubte que en tots els casos es tracta de processos de formació de mots, però de representativitat molt desigual.

És en aquest sentit que hauria estat adequat que l'autor, en cas de no poder donar una informació exacta de la productivitat de cada recurs o de la representativitat de cada element de formació, almenys hagués explicat el procés d'elaboració del diccionari, sobretot la fase que fa referència a la selecció de les entrades, perquè hauria donat pistes sobre la font de la tria dels elements que conformen les entrades.

En la nostra opinió, no és clar què entén l'autor per «criteri d'ús i de coherència» i no queda justificat que es faci referència a l'autoritat si del que es tracta és de proporcionar elements que permetin explicar la formació de paraules en català.

L'autor, en canvi, en parla de forma molt vaga:

Cal dir que els mots que constitueixen el repertori triat per a les diverses entrades han estat trets de qualssevol de les obres lexicogràfiques que constitueixen la bibliografia, seguint criteris d'ús i de coherència amb el sistema, i també és clar d'autoritat (la qual no és pas exclusiva del diccionari oficial). (p. 18)

També costa d'interpretar el criteri que López del Castillo utilitza per seleccionar les entrades del diccionari, sobretot si tenim a la vista algunes entrades molt i molt especialitzades:

Dintre dels dos grans conjunts tractats (derivació, composició) hem mirat de moure'ns amb preferència en els límits de la llengua d'ús o més comuna, tant pel que fa als registres formals com informals, d'acord amb allò que el mateix sistema ens servia. Tot i així, ha calgut fer més d'una incursió pels nivells tècnics i científics, encara que hem mirat d'evitar allò que és més propi dels especialistes de cada ram....D'entrada hem descartat àmbits com el de la química, la botànica, la zoologia..., la tria l'hem feta sobretot dins dels àmbits de la tecnologia, la biologia, la sociologia, la psicologia, les ciències de la salut i de la comunicació, les noves tecnologies de la informació, l'esport... que ens semblen més propers a les necessitats i als interessos dels «usuaris» no especialistes. (p. 18)

A aquests comentaris generals, que no desmereixen el valor de l'obra, hi voldríem afegir algunes qüestions relatives a allò que interpretem com a manca de sistematicitat. En posarem alguns exemples:

En la nostra opinió s'hauria hagut d'especificar què entén el diccionari que és un afix, perquè, per exemple, la forma **-ana** es presenta dins de l'entrada **-à (ana)**; **-à / -ana**, amb la informació: «serveix per formar noms femenins», i s'il·lustra a través de mots com *capitana* [nau], *sultana* [nau], dels quals es diu que corresponen al femení d'alguns noms, i *catalana*, *americana*, *mitjana*, etc., dels quals es diu que s'han format per substantivació de l'adjectiu femení. Crec que amb aquestes informacions l'autor ha volgut remarcar que els exemples no corresponen al femení dels adjectius corresponents acabats en **-à**. Ara bé, en la meua opinió, si el procés de formació d'aquests mots no és derivatiu, sinó que responen a una lexicalització del femení de l'adjectiu inicial —com a nous mots amb categoria substantiva—, no és prou adequat presentar **-ana** com un element que, en aquests casos, forma noms per derivació. Més complex i divers crec que és el grup d'exemples que es presenten en el mateix article i que inclouen mots tan diferents com *boscana*, *capçana*, *clariana*, *grana*, *totxana*, etc.

Hauria estat també més útil que en lloc d'utilitzar el genèric «determinant» per precisar algunes formacions, s'especificuessin els tipus de determinants (díctics o quantificadors), perquè sembla bastant clar que el comportament d'uns i altres en la formació de mots nous és ben diferent. En la formació dels mots *quartana*, *quinzana*, *terçana*, només hi intervenen quantificadors.

Ens agradaria poder-nos explicar també per quina raó afixos com **-(a/e)nt**, o formes sufixades procedents de participis com **-at** i **-it** s'hagin de presentar en dues entrades i no en una de sola, en la qual es podria especificar que la vocal temàtica canvia en funció del grup de conjugació de la base verbal. I també per què es presenten les formes **-ert** (**-erta**) com a sufixos: «sufix coincident amb el participi de passat de certs verbs de la tercera conjugació», quan de fet són les terminacions de participi.

Tampoc no s'acaba de veure prou clar per què les formes de prefix **des-** i **es-** (indicant «llevar, treure») no es presentin com a variants, i en canvi sí que se n'hi presentin d'altres com **en-** i **em-**, tot i que la raó de l'alternança sigui en aquest cas explicable per raons fonològiques; o en **re-** i **rere-**, l'alternança de les quals ja no és tant predictable.

No és tampoc fàcil de comprendre per què l'autor entra **-ros** (**-rossa**) com a formants de mots

compostos substantius, quan no en dóna cap exemple amb la forma femenina. Diferent és el cas de **-roig (-roja)** on sí que està justificada la doble terminació, per tal com —a més de servir per formar noms i adjectius— es donen exemples de compostos sinàptics d'estructura NA, el nucli dels quals és femení. Aquesta aparent falta de sistematicitat es troba també en l'entrada **-braç**, que es dóna només en singular, tot i que apareix en plural en compostos com *reposabraços*, en contrast amb l'entrada **roca- [roc-, -roca, -roques, -rocs, roca]**, on es presenten totes les variants, inclosa la de plural.

Aquests comentaris són mostres del que en la nostra opinió semblen asistematicitats del *Diccionari de formació de paraules*, encara que també podrien ser criteris establerts, als quals per falta d'explicitació de l'autor no hem sabut arribar.

Però per damunt d'aquestes remarques, voldríem concloure aquesta ressenya subratllant novament el valor d'aquest diccionari, i demanant a l'autor que consideri especialment els dos suggeriments finals següents:

— El primer es refereix a l'ús del terme *neologisme*. En la nostra opinió considerar neologisme qualsevol mot introduït després de Fabra és un concepte tan excessivament ampli del que entenem normalment que pot donar lloc a moltes confusions. I si aquest diccionari ha de servir per a l'ensenyament, sembla que valdria la pena d'ajustar aquest terme.

— El segon és sobre la referència al diccionari de l'IEC, al qual sempre s'hi refereix com a *diccionari oficial*. Sovint l'autor presenta una llista llarga de mots i expressions sintagmàtiques que ha trobat en diccionaris i que, en canvi, diu que «encara» no figuren al diccionari de l'Institut. Jo li demanaria si creu que tots els neologismes que han anat i van apareixent als diccionaris que es publiquen, de tipus molt divers, els ha d'incloure el diccionari de l'Institut o qualsevol altre diccionari de llengua general que hagi de servir per a l'escola. I encara més, ens agradaria conèixer l'opinió de l'autor sobre si un diccionari de llengua general qualsevol, l'oficial com un diccionari més, no ha de pressuposar que els seus parlants són capaços de formar nous mots per derivació dels inclosos en el diccionari, quan aquesta formació nova és totalment gramatical i predictable. Estic ben segura que coincidiríem en la resposta.

M. Teresa CABRÉ
Institut Universitari de Lingüística Aplicada
Universitat Pompeu Fabra (Barcelona)